

Яковенко Роман Валерійович

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНІ

Хибна уява щодо можливості реалізації демографічної політики тільки на рівні держави чи регіону, та відсутність наукових досліджень в галузі мікроекономічної демографічної політики привносить до системи впливу на демографічні процеси принципово нове значення та дає нові можливості для ліквідації та приборкування економічної та демографічної криз регіону.

Використовуючи загальну теорію народонаселення для досліджень на стику економічної та регіональної демографії, виникає можливість розробки економічних принципів та напрямків регіональної демографічної політики. Вона повинна здійснюватись органами державного управління в галузі соціального захисту незайнятого населення та населення зайнятого в державному секторі економіки, та мати рекомендаційний і підконтрольний характер для приватного сектору економіки.

Реалізація мікроекономічної демографічної політики, на підставі якої здійснюється вплив на демографічні процеси на рівні окремого економічного суб'єкта (фірми, підприємства), дає змогу не тільки впровадити наслідки розробки державної соціально-економічної програми, а й підвищити продуктивність праці підприємства, створити більш сприятливий психологічний виробничий клімат, покращити взаємовідносини в системі «керівник – підлеглий», зменшити кількість конфліктних ситуацій.

Цілком необхідним є важливість впровадження та розробки мікроекономічної демографічної політики на рівні регіону, саме на сучасному етапі розвитку капіталізованого сегменту підприємництва України. Так, на сьогоднішній день підприємницький сектор українського регіону слід поділити на економічно відновлювальний, тобто капіталізований сегмент підприємництва, оснований на розширеному виробничому відтворенні, та на класичний, що ґрунтується на повному використанні всіх виробничих потужностей (в тому числі й людини) до їх повного витрачення, за умов неабов'язкового дотримання нормативів державного регулювання підприємницької діяльності державою. Дуже часто діяльність капіталізованого сектору підприємництва має адміністративно-політичну базу свого виникнення та існування, а це суттєво

ускладнює механізми регулювання внутрішньої діяльності таких підприємств, що вимагає додаткової уваги до розробки подібних заходів.

1. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ	
2. ЕКОНОМІЧНА	РЕГІОНАЛЬНА
ДЕМОГРАФІЯ	
3. РЕГІОНАЛЬНА ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	
4. МІКРОЕКОНОМІЧНА ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	

Рис. 1. Методологія покрокової розробки демографічної стратегії розвитку регіону

Серед комплексу економічних дисциплін, що досліджують особистий фактор виробництва, слід виокремлювати ті, що здійснюють аналіз або управління на рівні одиничного елемента людського суспільства, та ті, що досліджують в агрегованому вигляді, тобто на рівні народонаселення чи його окремих груп.

Аналізуючи специфіку цих двох груп наукових дисциплін, можна остаточно стверджувати, що дисципліни, що досліджують особистість не є складовими наук, що вивчають їх сукупність. Це наочно демонструє діалектичний метод дослідження існуючої проблеми, та умовний взаємозв'язок між такими науками як мікро- та макроекономіка, загальну методологію досліджень яких використовують вищезазначені науки, які ми розглянемо більш ретельно.

Народонаселення, як історично обґрунтована єдність біологічно-соціальних особистостей, є центром вивчення та аналізу таких прикладних економічних наук як: управління трудовими ресурсами, розміщення продуктивних сил, економічна географія, ринок праці, тоді як методологічною базою таких досліджень є макроекономіка (див. рис. 2).

Рис. 2. Дослідження народонаселення в системі економічних наук

Управління трудовими ресурсами – це наука, що здійснює дослідження виробничого потенціалу країни чи регіону в розрізі трудових ресурсів, тобто всього населення зайнятого в процесі суспільного виробництва. Зайнятість працездатного населення у працездатному віці, його структура та рівень участі в різних галузях економіки регіону обумовлюються якістю трудових ресурсів, яку можна охарактеризувати декількома головними ознаками, а саме:

1) рівень здоров'я населення, його вплив на рівень трудової участі в процесі суспільного відтворення, якість та продуктивність праці;

2) рівень професійної підготовки, освіти та досвіду роботи на конкретних робочих місцях, професійно-освітній показник якості трудових ресурсів;

3) рівень економічної свідомості населення, що полягає в поділі населення на економічно активні та економічно пасивні групи;

4) якісний вміст індивідів, що мають підприємницькі здібності, як потенціал до подальшого розвитку недержавного виробничого сектору, що є найефективнішим.

Серед пріоритетних теоретичних та практичних завдань управління трудовими ресурсами слід назвати:

- планування та прогнозування майбутньої чисельності трудових ресурсів з метою планування обсягів виробництва в певних галузях та на певних територіях;

- створення загальнодержавної системи професійної орієнтації, професійної підготовки та перепідготовки працівників у відповідності до прогнозованого обсягу та кваліфікаційної структури трудових ресурсів;

- система нагляду за дотриманням безпеки праці на підприємствах, організаціях, установах всіх форм власності з метою збереження фізичних та психологічних здібностей працівників.

Слід зазначити, що науковий напрямок, який досліджує управління трудовими ресурсами не цікавиться проблемами відтворення та статеві-вікового складу населення. Його, більшою мірою, цікавлять процеси, що стосуються лише частини народонаселення, що бере активну економічну участь у соціально-економічних процесах. Але не можна сказати, що раціоналізація використання трудових ресурсів за умов гуманістичного підходу до реалізації його завдань, не здатні покращити загальнодемографічний стан території, що підлягає дослідженню. Питання відтворення населення, його структури, та систем розселення посідають своє специфічне, частково базове місце в системі трудоресурсного аналізу.

Розміщення продуктивних сил цікавиться населенням як головною продуктивною силою, з точки зору його геополітичного розташування по території країни, наближеності до промислових вузлів та територіально-виробничих комплексів.

На основі системи розселення відбувається планування розбудови підприємств галузей та комплексів, планування розміщення проміжних баз для зберігання готової продукції та

напівфабрикатів, розробка систем та мереж транспортування товарів до споживачів.

Слід зазначити, що останнім часом до питань компетенції розміщення продуктивних сил відносять розробку наукових основ державної регіональної економічної політики (на рівні економічних районів), та управління соціальним комплексом України, які мають безпосереднє відношення до оптимізації загального рівня умов життя, які в свою чергу здійснюють безпосередній вплив на демографічний стан певної території.

Система знань про розміщення продуктивних сил України дає підстави для розробки екологічного аспекту демографічної політики, оптимізації народногосподарського комплексу, шляхом розвитку його мобільності від джерел виробничих ресурсів до населення як споживача та джерела робочої сили, так і для ефективного, раціонального та послідовного використання природних ресурсів та виробничих потужностей для покращення життя суспільства.

Економічна географія стверджує, що народонаселення (суспільство) і природа уявляють собою закономірність комплексності, і створюють суспільно-територіальний комплекс, який найбільш вдало піддається дослідженню. Економіка природокористування, що включає до себе і екологію та безпеку суспільного життя, сприймає народонаселення, як невід'ємну частину геосфери земної кулі, і аспекту обережного використання природних ресурсів відводить не менш важливу роль ніж проблемі збереження людських популяцій. Ефективність використання природних ресурсів завжди подається “з поправкою” на їх обмеженість та важливість їхнього існування на земній кулі.

На перших етапах розвитку демографічної думки міграційні процеси не входили до об'єкту її дослідження, їх відносили до проблемного сектору економічної географії. Зараз ситуація змінилась, хоча економічна географія продовжує звертати увагу на міграційні процеси, особливо в царині етнічного складу населення та етнічного міжтериторіального руху.

Не можна не згадати деякі суперечності щодо взаємозв'язку демографічних та географічних процесів, що відбуваються останнім часом. Як відомо, демографічний вибух, або стрімке збільшення чисельності населення земної кулі, призведе до підвищення температури на поверхні планети. Крім того, збільшення чисельності населення вимагає задоволення їх потреб продуктами матеріального

виробництва, а це призводить до забруднення довкілля та розладу екологічного балансу.

Сучасні концепції досліджень в галузі економічної і соціальної демографії спрямовані на розробку програм мінімального використання природних ресурсів, їх відновлення та відтворення в умовах демографічного вибуху, розробки альтернативних видів палива, не пригнічуючи при цьому роль людини в процесі перетворення атмосфери та літосфери на загальноосвоєну “*homo-сферу*”, сферу існування людини.

Ринок праці – це специфічна проблемно-практична ланка економічних досліджень, об’єктом дослідження якої не є безпосередньо населення, а питання та проблеми його зайнятості, тобто можливості використання свого особистого ресурсу робочої сили задля задоволення власних та суспільних потреб в умовах ринкової економіки.

Ринок праці є одним з найскладніших об’єктів досліджень як в ринковій так і в перехідній економіці українського типу. В першому випадку головним питанням є наявність пропозиції праці, тобто кількості людей, що бажають працювати в умовах розвинутої системи соціального захисту та існуванні дилеми вибору “*вигоди від роботи чи альтернативне використання вільного часу?*”. В умовах нестабільної економіки, більшу увагу приділяють важливості наявності попиту на робочу силу, тобто наявності підприємств, які бажають наймати працівників на роботу за умов взаємодії категорій “*освіта-заробітна плата*”.

Фактор існування попиту на робочу силу залежить від існуючої структури національної економіки та темпів економічного зростання та розвитку, що мають знаходити свій вираз не тільки в збільшенні обсягів та підвищення якості створюваної продукції, а й у збільшенні кількості робочих місць.

Не менш важливим є механізм визначення рівноважної ціни робочої сили – заробітної плати, та механізми його формування, які суттєво відрізняються від механізмів формування рівноважної ціни на будь-якому іншому ринку.

Окремим стовпом на рину праці є держава в особі її контролюючих органів, які своєю діяльністю здатні не тільки сприяти задоволенню матеріальних потреб працездатного населення, яке бажає працювати, а й сприяти творчому розвитку особистості, як обов’язкового елементу еволюції суспільних відносин.

Ринкове саморегулювання ринку праці не є явищем беззаперечним, що підтверджує стан українського регіонального ринку робочої сили. На відміну від багатьох інших економічних процесів та закономірностей, він вимагає державного втручання для вирішення наступних завдань:

- сприяння появі якомога більшої кількості робочих місць за умов дотримання на них правил техніки безпеки;
- визначення мінімального розміру заробітної плати в обсязі не меншому за прожитковий мінімум;
- створення умов для визначення підприємствами розмірів заробітної плати в залежності від рівня освіти та професійної підготовки, а не від решти інших факторів;
- створення сектору державної постійно діючої, а не сезонної зайнятості робітників;
- започаткування та реалізація профорієнтаційної програми в загальноосвітніх школах з метою інформування майбутніх робітників щодо престижності професій та наявності робочих місць задля запобігання структурного безробіття;
- оптимізація структури національної економіки з урахуванням потреб та вимог світового ринку задля профілактики появи циклічного безробіття;
- створення гідних умов життя для тих, хто хоче, але не може знайти роботу.

Таким чином, макро- та мікросоціальний характер досліджень народонаселення сприяють створенню загальних принципів діяльності державного сектору економіки та управління щодо можливості впливу на демографічні процеси.

В той же час, діяльність на рівні дослідження особистості залишається в колі зору досліджень на мікрорівні індивіда, який є особовою одиницею народонаселення (див рис. 3).

Внутрішній ринок праці та питання, що стосуються концептуальних засад виникнення його досліджень не підлягали ретельному аналізу української науки, через низку причин, головною з яких є недостатність регулювання та принципів діяльності ринку праці України взагалі.

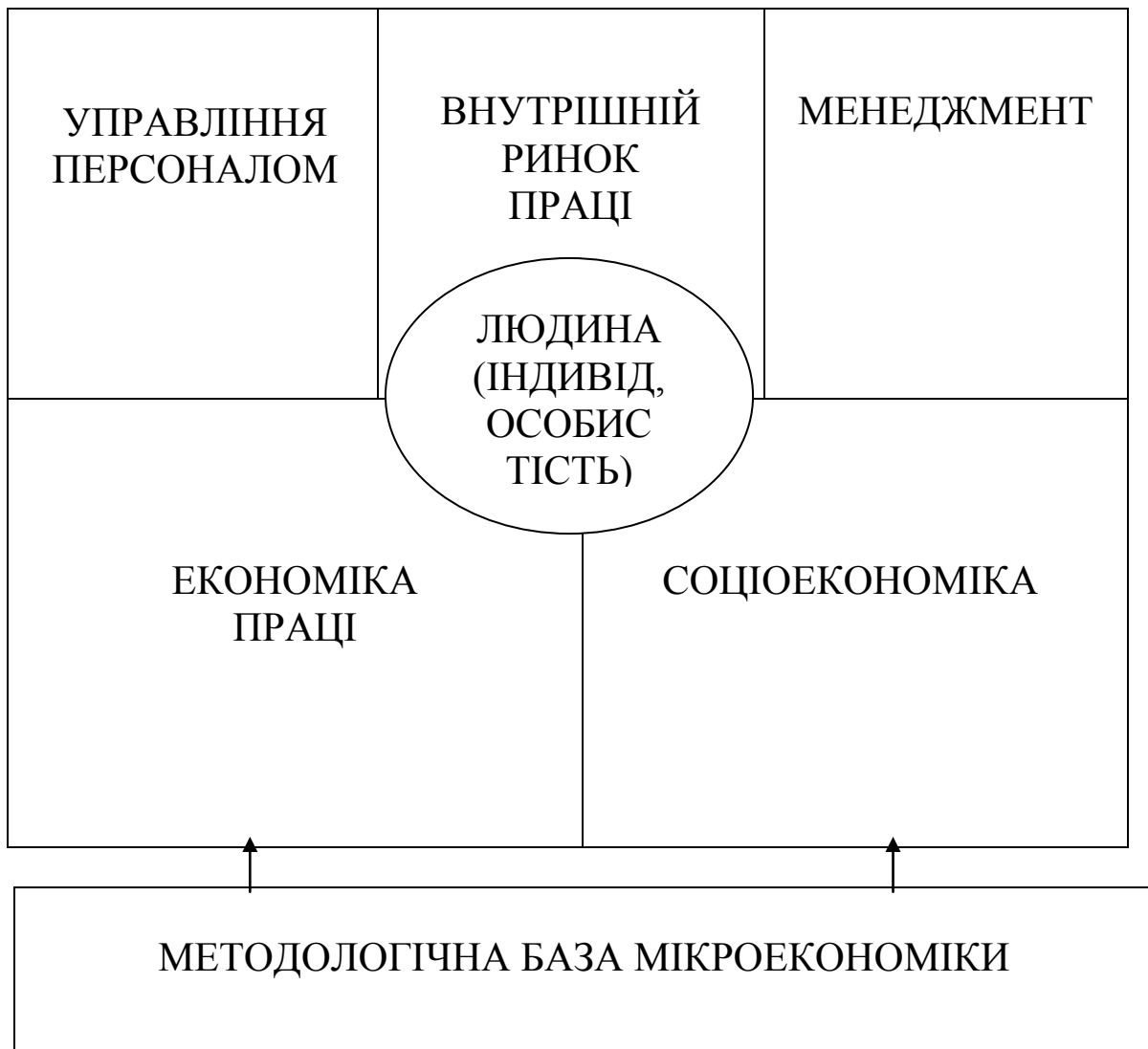

Рис. 3. Система економічних досліджень особистості

Комплекс питань внутрішнього ринку праці стосуються мікроекономічних внутріфірмових рішень її управлінців щодо кількості та якості робітників, в яких існує потреба, джерел їх пошуку, або власної підготовки, формування цінової політики в галузі оплати праці.

Кожне підприємство, навіть на якому працює 2 робітники, має свій власний ринок праці та має вирішувати вже названі питання. Згадуючи політичні пріоритети розвитку економіки України на сьогоднішній день, слід зазначити, що вони полягають в збільшенні обсягів національного виробництва, при цьому збільшення кількості робочих місць стає в протиріччя з прагненням до інтенсивної форми економічного зростання.

Збільшення кількості робочих місць на конкретній фірмі залежить, в першу чергу, від її фінансово-господарського стану, рівня

розвитку сегменту економіки, в якому вона працює, та правового забезпечення підприємництва. Крім соціально-економічної функції, забезпечення роботою додаткового числа робочих місць, покрупнення кількості зайнятих на фірмі, має додаткову ваду: розгалуження внутріфірмової ієрархії. Водночас воно створює новітні перспективи соціального росту індивіда та можливості покращення рівня матеріального забезпечення.

Класичні концепції менеджменту добре відомі всьому світу, тому дуже прискіпливо на них ми не будемо зупинятись. Нагадаємо лише, що менеджмент – це мистецтво управління, яке в першу чергу базується на досягненні поставлених економічних результатів шляхом впливу на людський ресурс. Слід зробити невеличкий історичний екскурс, і згадати, що вперше наголос на визначальній ролі людини в економічних процесах було визначено саме в класичних постулатах Файоля та Тейлора, які, все ж таки, базувались на концепції “економічної людини” Адама Сміта. Сьогодні цей наголос звучить вагомніше за всі інші викрики.

В менеджменті людина розглядається, переважно, як засіб а не як головна мета діяльності у виробничій галузі, що й зумовило розвиток та активізацію профспілкової діяльності на етапі становлення “первісного” підприємництва в США.

Також, в менеджменті була ретельно розроблена концепція мотивації праці, тобто спонукаючих до праці факторів, які складаються з трьох груп: матеріальних, духовних і моральних. У процесі еволюції економічної думки розвинутих країн світу було визначено, що матеріальна мотивація не є безумовно домінуючою. Мотиваційний механізм економічної діяльності в секторі української економіки має свою специфіку, в тому числі й у матеріально-демографічному напрямку.

Управління персоналом, як наука та навчально-практична дисципліна застосовує термін “персонал”, як превосходну форму термінів “трудоі ресурси” та “трудоі колектив”. Персонал – це якісний фактор робочої сили, який має відносно високий рівень кваліфікації, здатен до прийняття творчих рішень та нестандартного підходу до виконання виробничих функцій.

Не можна не зазначити еволюцію управління персоналом у плані гуманізації досліджень, що проводяться, в порівнянні з класичним менеджментом, і хоча багато економістів проти проведення будь-яких паралелей між цими науками, об’єктивний аналіз цього

протиріччя, свідчить про наявність та необхідність співставлень такого типу.

Метою діяльності в галузі управління персоналом (на відміну від теорії менеджменту) є не тільки забезпечення ефективної діяльності підприємства а й задоволення потреб робітників.

Однією з трьох головних функцій управління персоналом є управління соціально-демографічними процесами у вигляді допомоги сім'ям, будівництва й утримання об'єктів соціально-культурного призначення тощо [6, с. 27].

Крім цього не можна не звернути на увагу на інші позитивні аспекти концепції управління персоналу, а саме: планування чисельності персоналу та реалізація кадрової політики, що будуються на підсистемі розвитку персоналу, яка, в свою чергу, складається не тільки з системи підготовки, перепідготовки кадрів та підвищення кваліфікації персоналу, а й адаптації нових робітників до соціального-психологічного клімату колективу. Отже, дотримання головних принципових положень управління персоналом на рівні окремих (бажано більшості) підприємств регіонального сектору економіки України здатне майже безпосередньо здійснювати вплив на демографічну ситуацію.

Економіка праці – це наука, під якою ми мали на увазі комплекс досліджень, що стосуються трудового процесу та домінуючої участі людини в ньому. Не випадково, на рис. 3 такі науки, як економіка праці та соціоекономіка займають більшу питому вагу, ніж внутрішній ринок праці, менеджмент та управління персоналом.

До комплексу наук, які ми умовно об'єднали під назвою “економіка праці” входять дослідження в галузях фізіології, психології та гігієни праці, охорони та безпеки праці, загальної соціології та соціології праці.

Праця як свідомо енергозатратна діяльність людини, що спрямована на досягнення економічних та особистих цілей є не тільки елементом системи суспільного відтворення, а й джерелом розвитку та самовдосконалення індивіда. В умовах науково-технічної революції та переходу до постіндустріального типу суспільства, принципово змінюється характер та зміст праці, роль людини в процесі праці та її мотивація.

Зростання обсягів розумової праці та зменшення обсягів праці фізичної, покращують рівень самореалізації робітників, зменшують розміри впливу шкідливих умов на їх здоров'я, але й певним чином

ускладнюють процеси розрахунку головних показників трудової економіки: продуктивності та трюдомісткості праці.

В умовах трансформації пріоритетів міжнародної торгівлі, коли головним об'єктом купівлі-продажу на світовому ринку стає інформація, тож значення розумової діяльності та інтелектуального потенціалу трудових ресурсів суттєво підвищується.

Стан української регіональної економіки, що характеризується майже повною відсутністю контролю з боку органів державного регулювання трудового законодавства приватизованих або приватних підприємств є фундаментом для багатьох порушень. Серед найпоширеніших з них слід виділити: ненормованість робочого дня, відсутність чітких інструкцій та нормативів виконуваних робіт, відсутність чітко визначеного механізму нарахування заробітної плати, недотримання трудових договорів з боку роботодавців, порушення політичних та загальних прав людини. Окремою ланкою в цьому комплексі є недотримання техніки безпеки праці, перевиснаження робітників, що призводять до професійних захворювань, травм, каліцтва, смертності на виробництві, чи ранньої втрати працездатності. Все це негативним чином відбивається на стані здоров'я населення та на якісних показниках трудових ресурсів.

Серед завдань державного контролю в сфері приватного сектору матеріального виробництва слід виокремити напрямки та методи, які б були здатні виправити на краще ситуацію, що склалася, а це, в свою чергу, непрямими методами стимулюватиме збільшення обсягів народжуваності, а прямими – зменшувати обсяги смертності на виробництві.

Соціоекономіка – найскладніший аспект взаємодії особистості та економічної системи. Найповніше її основні положення та практичні проблеми виклав В.Д. Лагутін [4]. Згідно до його твердження, економіка, людина і соціум становлять єдину економічну систему. В той же час соціоекономічна двоєдиність суспільства виражає загальну суперечність між економічними і соціальними факторами суспільного прогресу.

Головною метою взаємодії економіки, людини і соціуму є досягнення соціоекономічної рівноваги суспільства – такого стану суспільства, при якому має місце усталена відповідність між економічною та соціальною сферами, узгодженість інтересів окремих людей з інтересами соціальних, етнічних, релігійних та

демографічних груп і верств населення, в тому числі й інтересами держави [4, с. 8].

Соціоекономіка розглядає етнічність та релігійність як фактори економічного розвитку, що здатні стимулювати не тільки збільшення обсягів виробництва, а й розвиток нових технологій. При цьому прийнято вважати, що релігійні основи світосприйняття здатні не тільки розвивати етику праці особистості, а й є ґрунтом національних економічних цінностей.

Окрему увагу в системі соціоекономіки відведено соціоекономічній ролі сім'ї, питанням сімейного бюджету як економічній, так і соціальній ролі домогосподарства в системі ринку, актуальним питанням інституту успадкування.

Демократизація суспільства і економічна свобода особистості в реалізації правових питань та соціального захисту, державність і егоїзм, критерії раціональності і принципи моральності особистості в умовах економічної діяльності – це головні напрямки дослідження соціоекономічного наукового комплексу сьогодення, усвідомлення та механізми розв'язку яких здатні створити базу для мікроекономічного управління демографічними процесами шляхом аналізу особистих та соціальних принципів поведінки індивіда.

Безумовно, це – далеко не всі економічні науки, що досліджують народонаселення та людину, але їх різнобічність з погляду на об'єкт дослідження, найбільш сприятлива для визначення теоретичної бази та методології розробки комплексу заходів, щодо впливу на демографічні процеси як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики. //Вопросы экономики. 1997. № 6.
2. Андреев Б.Ф. Системный курс экономической теории. – СПб.: 1998.
3. Богиня Д., Волинський Г. Державне регулювання перехідних процесів. //Економіка України. 1999. № 5.
4. Лагутін В.Д. Людина і економіка: соціоекономіка. – К.: 1996.
5. Петюх В.М. Ринок праці. – К.: 2000.
6. Петюх В.М. Управління персоналом. – К.: 2000.
7. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: 1995.
8. Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К.: 1996.
9. Розміщення продуктивних сил. С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін. – К.: 2000.